

10. Mørk økologi, morsfigurer og utviklingspsykologi i Aasne Linnestås *Johannas åpenbaringer*

Elisabeth Oxfeldt

Sammendrag Aasne Linnestås *Johannas åpenbaringer* bygger på en uforløst spenning mellom to forskjellige livs- og natursyn. Johannas liv kan forstås fra et utviklings- og traume psykologisk perspektiv. Fortellingen om broren er derimot et eksempel på det Timothy Morton kaller å «tenke stort»; det handler om en «grønn økologi» som sklir over i en mørkere økologi med døden til følge. Romanen spør til sist om det er etisk forsvarlig å la et medmenneske overgi seg helt til naturen, bortenfor sosiale relasjoner.

Nøkkelord Linnestå | Morton | Winnicott | økologi | utviklingspsykologi | morsfigur | selvmord | traume

Abstract Aasne Linnestås's *Johannas åpenbaringer* [Johanna's Revelations] is based on unresolved tension between two different perceptions of life and nature. Johanna's life makes sense from the perspective of developmental and trauma psychology. The story about her brother, on the other hand, constitutes an example of what Timothy Morton calls "thinking big". It is about "green ecology" evolving into darker ecology, resulting in death. Ultimately the novel asks whether it is ethically acceptable to let a fellow human surrender completely to nature, beyond social relations.

Keywords Linnestå | Morton | Winnicott | ecology | developmental psychology | mother figure | suicide | trauma

Aasne Linnestå debuterte i 2000, og forfatterskapet, som nå teller over 15 verk (fra romaner til dikt og librettoer), kretser rundt en rekke etiske dilemmaer. I 2013 markerte Linnestå seg som en del av Forfatterne klimaaksjon, hvis målsetting er

forankret i Grunnlovens §112, som starter med setningen: «Enhver har rett til et miljø som sikrer helsen, og til en natur der produksjonsevne og mangfold bevares.»¹ Hun har brukt dikt til å utfordre politikere, så som daværende Frp-leder Siv Jensen, og (utdrag av) flere av hennes dikt er å finne på klimaaksjonens hjemmeside.² Spørsmål om helse, miljø og natur, som ovennevnte grunnlovsparagraf legger opp til, utforskes og problematiseres ikke desto mindre sterkest i den poetiske romanen *Johannas åpenbaringer* (2019). Hva slags miljø skal til for å sikre hvem sin helse? Er mennesker grunnleggende forskjellige, hva angår behov for naturlige versus sosiale omgivelser? Og hvor biologisk, etnisk og nasjonalt nære må de sosiale relasjonene være? Ved å beskrive et søskenpars kontrasterende relasjoner til mennesker, familie og natur bygger romanen på en uforløst etisk spenning mellom en økokritisk og en antroposentrisk, sosial verdensforståelse.

Mens fortellingen om sammenhengen i Johannas liv primært er traume- og utviklingspsykologisk, kan fortellingen om broren leses som et eksempel på det filosofen Timothy Morton i *The Ecological Thought* (2010) kaller å «tenke stort». Tord skildres som en person som sanser en økologisk sameksistens mellom mennesker og det ikke-menneskelige. Det dreier seg i første omgang om en «grønn økologi» preget av glede og fascinasjon ved naturen, samt drømmen om å bli botaniker. Men etter hvert sklir det over i en mørkere og mer apokalyptisk økologi med døden til følge,³ og romanen spør om det er etisk forsvarlig å la et medmenneske overgi seg helt til naturen, bortensfor sosiale relasjoner. Kan en slik død betraktes som lykkelig fra et økologisk perspektiv? Eller forblir den rett og slett tragisk og katastrofal?

Romanen bygger altså på kontrasten mellom to forskjellige livsholdninger og rollen naturen spiller i disse. For Johanna gjelder det en oppfattelse av naturen som et eget rom hun kan trekke seg tilbake til når hun blir overveldet. Den restituerer henne og gir henne livslysten og trangen til å virke for andre tilbake. Den fungerer som et sted hun kan søke ro, trøst, tilflukt, ensomhet og minner, inntil hun er klar til å gjenoppta menneskelige relasjoner og sitt virke i et større sosialt fellesskap. For Tord utviskes grensene mellom natur og kultur; det finnes ikke et sosialt rom utenfor naturen. Tvisynet som romanen etablerer på menneskets relasjon til naturen, knyttes enn videre til mor–barn-relasjoner i en verden full av forsømte barn.

1 Se «Forfatternes klimaaksjon», lest 03.10.2021 <https://forfatternesklimaaksjon.no/>.

2 Linnestå var en av seks forfattere som fikk sine dikt på trykk i *Aftenposten* for å utfordre politikerne før stortingsvalget i 2013; jf. Maren Ørstavik, «Kjære Jens, kjære Siv, kjære Erna,» *Aftenposten* 8. sept. 2013. <https://www.aftenposten.no/kultur/i/OnRMw/kjaere-jens-kjaere-siv-kjaere-erna>. I tillegg finner man diktene «Hvor ble det av stillheten?» og «Blomsterrams» på klimaaksjonens nettsider, lest 03.10.2021: <https://forfatternesklimaaksjon.no/?s=Linnest%C3%A5>.

3 Timothy Morton, *The Ecological Thought* (Cambridge: Harvard University Press, 2010), 16.

«Det er en fryd å være skjult, men en katastrofe å ikke bli funnet.» Romanens epigraf er et sitat fra barnelegen og psykoanalytikerens Donald Winnicott. Overført på handlingen gjelder ordene på mange måter det å skjule seg i naturen. Mens Johanna trekker seg tilbake til naturen, på fjellet, og etter hvert blir «funnet», er broren Tord den som utsettes for en «katastrofe» idet han trekker seg inn i en naturverden uten å bli funnet. Winnicott knytter i sine teorier en slik katastrofe til det å ikke ha en «tilstrekkelig god mor». Jeg vil i min lesning av Johanna supplere Winnicotts traumesyn og måten det kan forklare Johannas sammenbrudd og gjennombrudd på, med filosofen Nancy Shermans forståelse av posttraumatisk stress og gjenoppretting av troen på «det gode selv», som hun beskriver det i «Recovering Lost Goodness. Shame, Guilt, and Self-Empathy» (2014). Johanna, vil jeg hevde, gjenfinner troen på sin godhet ved å se sin mor i et nytt lys som «tilstrekkelig god» og ved dernest å se seg selv som god og som en fremtidig «tilstrekkelig god» mor for lidende barn i det globale sør. Samtidig vil jeg, for å belyse Tord, bruke Mortons økologiske filosofi, hvor han foreslår at man tilføyer freudiansk psykoanalyse et økologisk perspektiv: «Psychoanalysis asserts that melancholia bonds us inextricably to the mother's body. Are we similarly bonded to Earth itself?»⁴ Morton legger dermed til rette for en helt annen morsfigur som ikke kan vurderes som (tilstrekkelig) god eller dårlig, men som kun kan forstås hinsides utviklingspsykologiens søkelys på selvet som autonomt subjekt. Det dreier seg for Morton – og Tord – om en altoppslukende Moder Jord. De to synene på menneskets relasjon til deres opphav, til naturen og morsfigurer, virker uforenelige, og jeg vil til slutt drøfte romanens norm og dens tvisyn på naturen.

HANDLING: ET HALVT ÅR PÅ FAMILIEHYTTA

Johannas åpenbaringer er en traumefortelling om Johanna som jobber som sykepleier og bistandsarbeider i Sør-Sudan. Et møte med en liten jente får henne til å bryte sammen og reise hjem til Norge. Her søker hun tilflukt i en familiehytte på Kvann-fjellet. Romanens handling spenner over et halvt år hvor hun befinner seg for det meste alene, går på ski, lager mat, drikker vin, minnes fortiden på godt og ondt, og utforsker omgivelsene og hyttas inventar, inkludert dens skjønnlitteratur, en eske med brev og gamle notatbøker. Tankene til Johanna kretser omkring farmorens liv, foreldrenes liv, valgene til moren, som på et tidspunkt forlot dem, og ikke minst livet til hennes døde lillebror, Tord. For å bearbeide sine traumer og gjenfinne sin retning i livet må Johanna sette seg inn i, og revidere, sin familiehistorie inklusiv familiemedlemmenes tilknytning til hverandre og til naturen.

4 Morton, *Ecological Thought*, 16.

Til slutt er Johanna i stand til å vende tilbake til det hun betrakter som sitt kall i det globale sør. Der har hun sin etiopiske kjæreste, legen Ermias, og hun bestemmer seg for at hun ikke vil ha biologiske barn, men være mor til de tusenvis av barn «der ute».⁵ Romanen slutter med at Johanna sitter sammen med Ermias i et fly. Idet det letter fra Gardermoen, føler hun seg «klar», og fortellingen konkluderer med ordene: «Det er på tide å dra ut igjen. / Hjem».⁶ Johanna er avklart omkring sin rolle som kvinne i verden. Hun er på vei opp, i både bokstavelig og overført betydning.

TRAUMEUTLØSNINGEN: PIKEN MED KVISTEN

Synsvinkelen i *Johannas åpenbaringer* er Johannas. Verket er delt inn i ti deler med hver sin overskrift bestående av et par ord som beskriver naturfenomener så som «Sand, snø», «I fjellene», «Hildring» og «Steinene i lyset». Det siste avsnittet bærer tittelen «Kall» og handler om Johanna som har dratt til Oslo-kontoret, der hun søker seg tilbake til Sør-Sudan. At hennes fortelling skal forstås i lys av Tords, blir klart allerede i første del, hvor en kort anekdote om brorens naturmystisisme slår an temaet. Johanna sitter på hytta på fjellet og tenker tilbake på hans betraktninger om forbindelser mellom himmel og jord som andre ikke så: «Tord, broren min, sa iblant at blomstene opppe på vidda er forma som klokker og stjerner fordi de vokser så nær himmelen.»⁷ Neste avsnitt tar oss tilbake i tid, til hendelsen i Sør-Sudan som utløser Johannas traumereaksjon. Johanna og Ermias er med hjelpeorganisasjonen deres ved å etablere en mobil klinikk i en kirke i Juba. Plutselig får Johanna øye på en liten jente som gjemmer seg i et sidekapell der hun «satt så stille hun bare kunne og knuga en tørr, liten kvist mot brystkassa si».⁸ Johanna vil egentlig trå varsomt fram, men noen soldater begynner å skrike, og Johanna løfter raskt jenta opp i fanget sitt. Hun fortsetter ganske lenge «å holde rundt jenta», men blir etter hvert oppmerksom på at hun kan ha skremt henne ved ikke bare å holde henne: «Jeg klamra meg fast til et forkomment lite menneske, og den tanken er knapt til å holde ut.» I mellomtiden tviholder jenta på «den pjuske kvisten.»⁹ Det handler imidlertid ikke bare om en jente og en kvinne som tviholder på noe, men også om Ermias som kommer inn i kapellet og fjerner Johannas frykt ved å sette seg hos

5 Aasne Linnestå, *Johannas åpenbaringer* (Oslo: Aschehoug, 2019), 278.

6 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 281.

7 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 9.

8 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 11.

9 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 12.

henne: «Ermias [...] fikk meg til å forstå at han ble værende hos meg så lenge jeg trengte ham.»¹⁰

Som antydnet gjennom epigrafen er Winnicotts teori om å bli «holdt» en av flere nøkler inn i en tolkning av romanen. Barnet trenger å bli holdt, og den lille jenta har tydeligvis ikke hatt noen mor til å holde rundt seg når hun ble redd. Isteden klamrer hun seg til en kvist. At det er en liten gren, åpner for et assosiasjonsfelt som indikerer tilknytning til naturen (tilsvarende broren Tord som omga seg med kvister), foreldreløshet (et «overgangsobjekt» som erstatning for mor)¹¹, fattigdom (en kvist i mangel av en bamse), tørke (ønskekvisten brukt for å finne vann) samt et ønske om fred. Kvister og grener, særlig fra oliven og palmetrær, er vanlige symboler av klassisk og bibelsk herkomst for fred, fredsarbeid og samarbeid. I denne jentas tilfelle fungerer den tørre, pjuškete grenen både metaforisk som et bilde på den pjuškete jenta, hun som selv trenger å bli holdt av noen, og symbolsk på freden og fredsarbeidet som midt oppe i krigen forekommer å være ytterst skrøpelig. I tillegg representerer den, i lys av romanen som helhet, en trøstende, men også utsatt natur.

Mot slutten av romanen, når Ermias kommer til Norge, spør Johanna hvordan det gikk med den vesle jenta i Sør-Sudan. Han husker så vidt at en fransk sykepleier løftet henne opp og overlot henne til noen andre i teamet, men må også innrømme at Johannas sammenbrudd og det at hun bare forlot ham, har opptatt ham mer i etterkant.¹² Johanna forklarer sammenhengen med broren: «At også han kunne sitte sånn og knuge noe veldig lite og tilsynelatende betydningsløst inn til seg, som ikke hadde med mennesker å gjøre.»¹³ Igjen understrekes Tords nære relasjon til naturen, men også en idé om avstand til andre mennesker og Johannas dualistiske perspektiv på natur og mennesker idet det finnes ting som ikke har «med mennesker å gjøre».

Den lille jenta med kvisten utløser altså en traumereaksjon hos Johanna, ikke bare basert på de krigslignende tilstandene i Sør-Sudan og følelsen av at hun ikke kan redde barna der, men også basert på et grunnleggende tidligere traume, nemlig brorens død og følelsen av at hun som søster ikke var i stand til å redde ham. Tord og den lille jenta har klamringen til kvister til felles. Tord beskrives

10 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 12.

11 «Overgangsobjekter er ting barn knytter seg til [...] og som de i en overgangsperiode ikke kan skilles fra. De fungerer som konkrete symboler for foreldrenes, objektene, trygghet og varme, inntil barnet har mental kapasitet til å vite at foreldrene eksisterer også når de er ute av syne» (Ingunn B. Skre, «Donald Woods Winnicott» i *Store norske leksikon* på snl.no, sist oppdatert 4. mars 2020).

12 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 262.

13 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 262.

som et barn som ofte forsvant ut i naturen, og som helst tilbrakte tiden sin «hos blomstene, eller 'de overjordiske', som han også kalte de spedlemma vekstene».¹⁴ Johanna forklarer:

Han kunne betrakte et kronblad eller en stengel i det uendelige, enten han satte seg ned hos blåklokka, nattfiolen eller en hestehov [...]. Det fantes en varhet i broren min, en stillferdig vilje etter å nærme seg et annet type slektskap enn de skrale forbindelsene til menneskene [...] en særlig åpenhet, kanskje, at det i det åpne eksisterte en grenseløs, men besluttsom tillit til at det dyrebare og levende, det finnes overalt.¹⁵

Tord tenker stort og økologisk, og som Morton hevder, handler det ikke nødvendigvis om miljøvern, men om en sterkt følelsesbetont interesse for alle tings sammenheng:

It has to do with love, loss, despair, and compassion. It has to do with depression and psychosis [...]. It has to do with amazement, open-mindedness, and wonder. It has to do with doubt, confusion, and skepticism [...]. It has to do with delight, beauty, ugliness, disgust, irony, and pain [...]. It has to do with ideas of self and the weird paradoxes of subjectivity. It has to do with society. It has to do with coexistence.¹⁶

Som sagt beveger Tords tankeverden seg fra det Morton kaller grønn økologi, til en mørkere økologi preget av sykdom. Vi får aldri vite direkte at Tord tok livet sitt, og det antydes at spisevegring kan ha vært en dødsårsak, samtidig som det å slutte å spise også kan uttrykke en vilje til å dø. Slik kan Tords død ses som et eksempel på det Jacques Derrida kaller «dødens gave» (jf. antologiens innledning).¹⁷ Spisevegringen kan fra et økologisk perspektiv også betraktes ut fra en forståelse av verden som vital materie. I *Vibrant Matter* spør filosofen Jane Bennett hvordan vi ville respondere politisk på allmenne problemer hvis vi tok det levende i (ikke-menneskelige) kroppar på alvor.¹⁸ Spørsmålet om mat står høyt på listen: «What difference would it make to public health if eating was understood as an

14 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 20.

15 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 20.

16 Morton, *Ecological Thought*, 2.

17 Jacques Derrida, *The Gift of Death*, 2. utg. og *Literature in Secret* (Chicago: The University of Chicago Press, 2007).

18 Jane Bennett, *Vibrant Matter. A Political Ecology of Things* (Durham: Duke University Press, 2010), viii.

encounter between various and variegated bodies, some of them mine, most of them not, and none of which always gets the upper hand?»¹⁹

Spisevegning sett i et økologisk perspektiv fikk særlig stor oppmerksomhet da Han Kang vant den internasjonale Man Booker-prisen for romanen *Vegetarianeren* i 2016. Her skildrer hun kvinnen Yeong-hye, som etter en drøm slutter å spise kjøtt og etter hvert også alt annet. Hun identifiserer seg med trær og innlegges på et mentalt sykehus, men betraktes også som overmenneskelig og hellig. Svogeren, som er kunstner, er særlig opptatt av det siste. Idet han maler blomster på Yeong-hyes kropp for å filme henne, føler han «at hun var noe hellig, hun som rolig godtok hva som helst – man kunne ikke kalle henne en person, heller ikke et villdyr: hun var plante og dyr og menneske, eller et ukjent vesen midt imellom disse tingene».²⁰ Linnestås Tord blir tilsvarende fremstilt som en person som ser at det levende «finnes overalt», og som ikke kan begripes ut fra et moderne vitensparadigme.

Under alle omstendigheter dør Tord alene på sin hybel, og da faren fant ham, lå han som om han sov fredelig, og «kvistene var der da også, overalt».²¹ Tord har ved flere anledninger utvisket grensene mellom naturen og studenthybelen sin ved å ha meg seg kvister hjem. Johanna husker en gang hun besøkte ham: «Kvistene ligger strødd overalt, selv oppe i senga hans er det kvister, for det meste fra bjørk og lind.»²² Kvistene er for Tord et fascinasjonsobjekt som forbinder ham med trærne og skogene og deres «underjordiske forbindelser».²³ Et viktig spørsmål i romanen er da om denne mørke, økologiske tankegangen er patologisk.

TRAUMET: TORDS DØD OG JOHANNAS SKYLDFØLELSER

I Norge baserer Helsedirektoratet en veiledning til etterlatte av selvmord på «en relativt ny faglig erkjennelse av at mange etterlatte kan være i risikozonen for utvikling av alvorlige psykiske og fysiske problemer».²⁴ De etterlatte kan være både foreldre og søsken, og i denne sammenhengen inntar Johanna en noe usedvanlig rolle. I og med at moren har vært «fraværende», har Johanna følt et særlig ansvar som både søster og vikarierende mor: «Mamma så vi nesten ingenting til.»²⁵ I tilbakeblikk ser

19 Bennett, *Vibrant Matter*, viii.

20 Han Kang, *Vegetarianeren* (Oslo: Pax forlag, 2018), 102.

21 Linnestås, *Johannas åpenbaringer*, 159.

22 Linnestås, *Johannas åpenbaringer*, 126.

23 Linnestås, *Johannas åpenbaringer*, 126.

24 Helsedirektoratet anslår at over 5000 nordmenn hvert år berøres som etterlatte av selvmord; Bjørn Inge Larsen, «Forord,» i *Etter selvmordet – veileder om ivaretagelse av etterlatte ved selvmord* (Oslo: Helsedirektoratet, 2011), 4.

25 Linnestås, *Johannas åpenbaringer*, 20.

hun på sin frihetslengsel og lyst til å reise ut som sykepleier for å hjelpe nødlidende som sitt «snitt til å bryte seg ut av det ansvaret jeg ikke lenger ville vedkjenne meg, og som mest av alt var knytta til broren min». ²⁶ Slik passer Johannas tankegang inn i et kjent mønster:

Etterlatte kan føle seg medansvarlige ved at de synes de burde ha oppdaget faren og vært med på å forebygge selvmordet. Andre kan plages av at de før selvmordet var i alvorlig konflikt med avdøde. Mange etterlatte blir gående i årevis, noen resten av livet, med ubesvarte spørsmål knyttet til hvorfor selvmordet hendte, hvorfor akkurat da, og hvorfor på den måten. ²⁷

Johanna beskriver at folk lot Tord «være i fred», og at «da også vi, familien, slapp ham med våre tafatte gester og ord, ettergivne og passive, kunne han kanskje, og endelig, hengi seg helt til forsvinningene». ²⁸ Med forsvinningene refererer Johanna til Tords vandringer inn i naturen, men etter hvert handler det også om å forsvinne fra menneskenes verden, både mentalt og fysisk gjennom illusjoner og spisevegring. Den ultimate sammenkoblingen mellom disse fenomenene kommer til uttrykk i Johannas formulering om at Tord var «i ferd med å visne», og at «kroppen hans til slutt [...] viska seg selv ut». ²⁹ Tord beskrives som et naturfenomen snarere enn som et menneske; retorikken er det Beatrice Reed kaller økomorfis(tis)k, altså det motsatte av antropomorfis(tis)k. ³⁰ I Mortons filosofi kan det knyttes til et grunnleggende spørsmål om individet som subjekt: «The ecological thought fans out into questions concerning [...] the irreducible uncertainty over what counts as a person. Being a person means never being sure that you're one.» ³¹ Tord kan godt ha følt seg som ett med omgivelsene i livet såvel som i døden, men Tords familie føler på sin side ansvar og nages av skyldfølelser: «Vi bærer på en skyldfølelse,

26 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 38.

27 Larsen, «Forord» 5.

28 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 130.

29 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 130–31.

30 «I propose the term *ecomorphism*, based on the emphasis on interrelationships of organisms and their environments embedded in the combining form “eco-“, both in everyday language and in the context of ecocriticism, as a literary reading strategy. As such, *ecomorphism* could be defined as a figural transmission of meaning from a natural or ecological to a human sphere. The term might work as an antonym to anthropomorphism»; Beatrice Reed, «From Anthropomorphism to Ecomorphism: Figurative Language in Tarjei Vesaas' *Fuglane* and Stina Aronson's *Hitom Himlen*», i *Nordic Narratives of Nature and the Environment. Ecocritical Approaches to Northern European Literatures and Cultures* (red.), Reinhard Hennig et al. (Lanham: Lexington Books, 2018), 129.

31 Morton, *Ecological Thought*, 8.

mamma og pappa og jeg. Det fremmedlige og vare ved Tord overvelder fremdeles, gjør oss pinefullt forlegne.»³² De som føler skyld, er moren, faren og Johanna, og av disse framstilles moren – gjennom Johannas blikk – som den primært skyldige på grunn av sin rolle som en mor som forlot Tord og familien.

TRAUMETS UNDERLIGGENDE ÅRSÅK: DEN IKKE-TILSTREKkelig GODE MOR

For Winnicott handler forbindelser primært om mor–barn–forbindelser. Barnet må føle seg trygg på å bli holdt først av moren, så av familien, og til slutt av samfunnet.³³ Bare i lek, kreativitet og trygghet kan det finne frem til – og være – sitt sanne selv, noe som i første omgang gjelder spedbarnets utvikling, men som også gjør seg gjeldende gjennom resten av livet. En tilstrekkelig god mor er ikke perfekt, men hun er til stede og spiller og støtter barnets behov i en periode hvor barnet utvikler en forståelse av å være en avgrenset kropp med avgrenset makt i relasjon til omverdenen. Winnicott, som bygger på Sigmund Freud og Melanie Klein, omtaler moren og brystet i både bokstavelig og overført betydning.³⁴ Han er åpen for at det kan dreie seg om en morsfigur, og at alle barn ikke nødvendigvis ammes. Etter hvert er det da også andre instanser enn moren som støtter individet, og det støttende miljøet («the *holding environment*») utvider seg til å inkludere familie og samfunn. Winnicott skaper dermed en ganske vid forståelse av individets utvikling som knytter sammen mor–barn–relasjoner med sosiale, kulturelle, religiøse og eksistensielle spørsmål. Og mens Winnicott er spesielt interessert i kreativiteten, leken, kulturopplevelsen og kunstens rolle, kan *Johannas åpenbaringer* leses som at den i høyere grad setter spørsmålstejn ved naturens rolle som det som både kan holde sammen et menneske og forbinde det med andre mennesker, og det som kan virke oppslukende og fortærende og adskille det fra andre mennesker. *Johannas åpenbaringer* fremstiller med andre ord naturens helende kraft, men også dens destruktive kraft – ikke ved at naturen ødelegges og forsvinner, eller ved at den knuser mennesket gjennom naturkatastrofer. Katastrofen er snarere at et menneske kan forsvinne inn i naturen fordi det ikke har en motkraft, en tilstrekkelig god mor, i den virkelige verden. Slik ser det i hvert fall ut fra Johannas

32 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 131.

33 Det dreier seg om grunnleggende rammebetingelser, «the *holding environment*,» og Winnicotts teori kalles ofte hans «holding theory». Knud Hjulmand, «Forord», i *Leg og virkelighet* av Donald W. Winnicott (København: Hans Reitzels Forlag, 2003), 16.

34 «Dette sprog om 'brystet' er jargon. Det drejer sig om hele udviklings- og styringsområdet, hvor tilpasning hænger sammen med afhængighed» (Winnicott, *Leg og virkelighed*, 146).

perspektiv, som ikke desto mindre utfordres av Tords økologiske relasjon til sine omgivelser.

Hvis vi vender tilbake til romanens epigrafiske formulering, ser vi at Tord i utgangspunktet opplever et frydefullt skjul i naturen der Johanna et sted sier at det «synger i hele broren min» når han i barndommen forteller Johanna om fjelløyenstikkerens hamskifte på en badetur ved hytta.³⁵ Oppholdene er frydefulle så lenge Tord har noen å dele dem med i samtale etterpå. Da blir det barndommens «grønne» øyeblikk, som Johanna beskriver dem, også når hun besøker ham som student og hører ham fortelle om trærnes underjordiske forbindelser: «Jeg kommer til det grønne, er sammen med ham der. Vi blir nesten, nesten som barn igjen blant de rislende bladene, under de knirkete greinene, hos den myke, pustende jordbunnen.»³⁶ Barnets frydefulle skjul skli­r imidlertid over i katastrofal forsvinning når Tord ikke lenger har noen å dele sine opplevelser med, og med Winnicotts overordnede begrepsapparat kan vi se det som at familien ikke lykkes med å «holde» og «håndtere» Tord etter hvert som han blir voksen; de «slapp» ham.³⁷

Winnicotts teorier om oppvekst og det å bli en hel, uavhengig person som lever et meningsfylt liv, kan kaste lys over den alternative verden Tord oppholder seg i gjennom sitt korte liv, og som også utgjør en viktig del av Johanna og hennes åpenbaringer. Det handler om «magien i fantasilivet og det skabende liv».³⁸ Winnicott er overordnet interessert i det mentale stedet som befinner seg mellom en indre, subjektiv og en ytre, objektiv verden. Det er et tredje «sted», «et mellemliggende *erfaringsområde*, som både den indre realitet og det ydre liv bidrager til».³⁹

35 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 22.

36 Også her ser vi den gjennomgående bibelske tankegangen som preger fortellingen (ikke minst gjennom romanens tittel), her med en allusjon til Markus-evangeliet 10:15: «Sannelig, jeg sier dere: Den som ikke tar imot Guds rike slik som et lite barn, skal ikke komme inn i det.» Ideen om at det er noe hellig ved Tords natursyn, understrekes. Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 126.

37 I innledningen til *Leg og virkelighet* finner vi utgangspunktet for epigrafen og en kontekstualisering: «Prototypen på leg er det lille barns frydefuldt gentagne tema om at gemme sig og blive fundet, 'borte-tit-tit-leg'. Den forudsætter en empatisk responderende omsorgsperson, en 'tilstrækkelig god' mor, der med sin *holding* imødekommer barnets behov, ser det, spejler det, *finder* det: det er en fryd at være skjult, men en katastrofe ikke at blive fundet» (Hjulmand, "Introduktion," 13–14).

38 Donald Winnicott, *Leg og virkelighet* (København: Hans Reitzels forlag, 2003), 21.

39 Winnicott, *Leg og virkelighet*, 27. Winnicott beskriver stedet i varierende termer slik jeg også vil gjøre i analysen: «Jeg sætter dette potentielle rum i modstætning til a) den indre verden (som er relateret til det psykosomatiske partnerskab) og b) den faktiske eller ydre virkelighed (som har sine egne dimensioner, og som kan undersøges objektivt)» (77). Det omtales også som en tilstand av nesten-tilbaketrekning, «dette legeområde er ikke indre psykisk virkelighed. Det ligger uden for individet, men det er ikke den ydre verden» (90). «Uden at hallucinere producerer

Hvis alt går som det skal – hvis barnet har en «tilstrækkelig god mor»⁴⁰ – utvikles dette «stedet» når barnet utvikler et autonomt selv, og blir for individet et fristed knyttet til lek og kreativitet.⁴¹ Også for den voksne er denne mellomliggende sonen livsviktig i og med at det er på dette punktet – i kreativitetens territorium – at mennesket virkelig lever. Winnicott ser altså lek og illusjon som viktige bestanddeler også av den voksnes liv og knytter det til forskjellige former for kulturelle fellesskap:

Vi antager, at opgaven med at acceptere virkeligheden aldrig afsluttes, at intet menneske undgår den belastning, det er at relatere den indre og ydre virkelighed, og at befrielsen fra denne belastning tilvejebringes af et mellemliggende erfaringsområde [...] som ikke anfægtes (kunst, religion etc.). Dette mellemliggende område ligger i direkte forlængelse af legeområdet hos det lille barn, når det er 'opslugt' af leg.⁴²

Erfaringsområdet som knytter sammen den indre og ytre verden for Tord, er naturverdenen, der han kan oppholde seg både fysisk og mentalt. Det er for Tord et hellig, forunderlig sted. Johanna beskriver det som «en lysere, grønnere verden», og Tords blikk er «det grønne blikket»:⁴³

Det fantes steder i livet til broren min som var ugjennomtrengelige for oss andre, og [...] det som eksisterte der, var et slags flettverk av selvlysende tråder han kunne forville seg i, et levelig terreng som åpenbarte og organiserte den tause skjønnheten som omslutta ham, og som gjorde ham i stand til å skape eller oppdage bevegende mønstre som i det stille forløste en annen type glede, som vi andre, de blinde, aldri fikk se. Vi var ikke i stand til å strekke oss så langt.⁴⁴

Verden sett gjennom Tords økologiske blikk formidles sekundært gjennom søsterens indre øye idet hun prøver å leve seg inn i hans verden. Johanna forestiller seg en semiotisk helhet full av tegn, lys og mønstre som gir mening bare for Tord.

barnet et mønster bestående af drømmepotentiale og lever med dette mønster i en selvvalgt ramme af fragmenter af ydre virkelighed» (91). Det er «dette tredje område, kulturoplevelsens område» (159) som han også kaller en «mellemliggende zone» (162).

40 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 37 og 131.

41 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 168 og 27.

42 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 141.

43 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 163 og 161.

44 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 163–64.

Det dreier seg om Tords mystiske åpenbaringer som bare han er i stand til å se, men som han ikke desto mindre tilsynelatende oppfatter som objektive. Hadde han vært i stand til å omtale illusjonene som subjektive, kunne han ha delt erfaringene med andre som kunne ha anerkjent egne tilsvarende mellomliggende områder og gledet seg over å konstatere en viss grad av overlapping. For Winnicott er dette da «en almen erfaring blant medlemmer af en gruppe inden for kunst, religion eller filosofi». ⁴⁵ I stedet blir det her tale om en form for galskap knyttet til dissociativ mental aktivitet med fare for selvmord. ⁴⁶ Som Winnicott påpeker, finnes det mange hverdagsuttrykk for denne tilstanden, som for eksempel det å være gal, skjør, å mangle jordforbindelse og å være virkelighetsfjern; den psykiatriske termen, slår han fast, er «skizoid». ⁴⁷ Det paradoksale ved Tords situasjon er i og for seg at han føler en mektig jordforbindelse – som fra et psykologisk perspektiv kan betraktes som *for* stor og ekskluderende.

Tord blir fra Johannas utviklingspsykologiske perspektiv et eksempel på barnet som ikke har opplevd den tryggheten en «tilstrekkelig god mor» gir barnet når det utvikler en forståelse av egen identitet som avskåret fra andre objekter. «Den tilstrækkeligt gode 'mor' [...] er en, som aktivt tilpasser sig barnets behov, en aktiv tilpasning, som gradvis mindskes i takt med barnets stigende evne til at klare mangelfuld tilpasning og tolerere resultaterne af frustration.» ⁴⁸ Winnicott forklarer videre: «Moderens opgave er i sidste instans at desillusionere barnet gradvis, men hun kan ikke gøre sig håb om, at det vil lykkes, medmindre hun først har kunnet give tilstrækkelige muligheder for illusion.» ⁴⁹ Hvis moren svikter barnet ved å være borte lenger enn barnet klarer, er resultatet at det blir traumatisert, og Winnicott finner blant noen av disse barna en utpreget interesse for tråder og snorer som indikerer separasjonsangst og fornektelse av adskillelse. ⁵⁰ Dette er nok en tolkningsmulighet av det som Johanna skildrer som Tords «lyser og grønnere verden» der han finner «et slags flettverk av selvlysende tråder han kunne forville seg i, et levelig terreng av separasjon og sammenheng mellom seg selv og omverden». ⁵¹ I Tords økologiske fantasi er det semantisk, biologisk og fysisk sammenheng, men

45 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 42.

46 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 60–61. Winnicott undersøker «*illusionens* substans, det spædbarnet får lov til, og som i voksenlivet er indeholdt i kunst og religion, og som ikke desto mindre bliver kendetegnet på galskab, når en voksen stiller for store krav til andres lettroenhet og derved tvinger dem til at dele en illusion, som ikke er deres egen» (27).

47 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 110.

48 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 27.

49 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 38.

50 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 152 og 48.

51 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 163.

den kan fra Winnicotts perspektiv betraktes som en ønskedrøm og erstatning for det som burde vært en mellommenneskelig forbindelse.

Ifølge Winnicotts teorier kan Tord som barn ha forestilt seg at han har ødelagt moren, og ikke fått den helt grunnleggende erfaringen av at hun overlever denne «ødeleggelsen» og vender tilbake – hvilket tolkes som at hun elsker barnet, og at kjærlighet rommer aggresjon.⁵² Når hun vender tilbake på et senere tidspunkt, kan det være for sent å reparere Tords traume og opplevelse av brudd «i livskontinuiteten».⁵³ Her kan vi se det som at Mortons forståelse av jorden som en mors kropp bryter inn i fortellingen om det psykologiske utviklingsforløpet og overtar rollen som tilknytningsobjekt. Ensomhet er for Morton et tegn på dyp forbindelse «to Earth itself».⁵⁴ Det er kanskje denne jordforbindelsen Tord har.

Tords økologiske tilknytning til den pustende jorden som henger sammen med trærnes røtter,⁵⁵ fungerer fra Winnicotts perspektiv som det potensielle rom, men mangler den menneskelige dimensjon. Det kan «betraktes som helligt for individet, idet det er her, individet oplever sit kreative liv», men siden det ikke rommer menneskelig (moderlig) kjærlighet, forsvinner Tord inn i seg selv.⁵⁶ Moder jord, kan man si, får da overtaket som kilde til trøst, glede, mening og forundring – på bekostning av individets evne til å leve i en sosialt sett «virkelig» verden. Fra Mortons perspektiv er det imidlertid tale om en uunngåelig mørk, melankolsk, økologisk tankegang: «the ecological thought creeps over other ideas until nowhere is left untouched by its dark presence».⁵⁷

Winnicott påpeker at «omfattende miljøsvigt kan resultere i, at individet mister sin nye evne til at bevare integrationen i uafhængighed».⁵⁸ I tillegg skriver han at den naturlige aggresjonsdriften, når det ikke bekreftees at moren og andre støttende personer overlever ødeleggelse og vender tilbake, kan vendes mot personen selv og «give sig til kende som oplevelse af selvmordsimpulser eller som faktisk selvmord».⁵⁹ Den unge personen kan ende med å påta seg ansvaret for aggresjonen og ta sitt eget liv. Selvmord er «en patologisk overtagelse af ansvaret for alt det onde,

52 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 142.

53 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 152.

54 Morton, *Ecological Thought*, 16.

55 Linnestå, *Johannas åpenbaring*, 126.

56 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 159. Winnicott bruker begrepet «hellig». Fra et religionsfilosofisk standpunkt kan Tords relasjon til naturen betraktes som en form for bønn: «Absolutely unmixed attention is prayer»; Simone Weil, *Gravity and Grace*, oversatt av Arthur Wills (Lincoln: University of Nebraska Press, 1997), 170.

57 Morton, *Ecological Thought*, 2.

58 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 195.

59 Winnicott, *Leg og virkelighed*, 214.

der finnes, ellers som man kan forestille sig». ⁶⁰ Ifølge Winnicott er det nettopp etter tjuårsalderen at en endelig modenhet inntreffer:

Den unges latente skyldfølelse er voldsom stor, og det tager flere år, før den enkelte utvikler en evne til at finde en balance i selvet mellem det gode og det onde, hadet og den ødelæggelse, som ledsager kærligheden i selvet. I den forstand hører modenheten sammen med senere livsfaser, og man kan ikke forvente, at den unge kan se ud over det næste stadium, som hører til i begyndelsen af tyverne. ⁶¹

Winnicotts teorier passer som hånd i hanske med Johannas forståelse av Tords undergang opp til et visst punkt. Innsikten i at moren ikke har vært helt så fraværende som Johanna har lagret det i sin hukommelse, utgjør nemlig en viktig del av hennes åpenbaringer og omslaget i romanen.

JOHANNAS BEARBEIDELSE AV TRAUMET: REISEN TILBAKE

Mens Tord forsvant inn i sin økologiske naturverden og døde, er Johanna den som heles i naturen på fjellet rundt hytta på Kvann. Også hennes liv er preget av sterke indre opplevelser knyttet til syner, illusjoner, drømmer og minner, men i motsetning til broren kan man med Winnicott si at det lykkes henne å trekke seg inn i det mellomliggende erfaringsområdet som et fristed hvor hun kan bearbeide sitt traume, før hun igjen påtar seg «den evige menneskelige oppgave, det er at holde den indre og ydre realitet ude fra hinanden og alligevel forbundet». ⁶² Johanna har i Winnicotts terminologi ikke vært i stand til å finne fred i Sør-Sudan. Hennes indre og ytre verden har begge befunnet seg i en krigstilstand, og hun trenger å reintegrere sitt selv gjennom erindring, gjenoppleving, fantasering, drøm og integrasjon av fortid, nåtid og fremtid. ⁶³

Som nevnt ovenfor er dette en traumbearbeiding Nancy Sherman har forsket på i nyere tid i forbindelse med amerikanske krigsveteraner. Johanna kan betraktes som en traumatisert voksen person som på samme måte som amerikanske soldater i Irak har reist til et krigsrammet område for å hjelpe. I denne situasjonen traumatiseres hun av skyldfølelser idet hun merker at hun ikke makter å yte den hjelpen hennes «gode selv» har ambisjoner om. Som Sherman ser det, velger de

60 Winnicott, *Leg og virkelighet*, 218.

61 Winnicott, *Leg og virkelighet*, 218.

62 Winnicott, *Leg og virkelighet*, 27.

63 Winnicott, *Leg og virkelighet*, 38.

traumatiserte soldatene ubevisst å føle skyld fremfor skam fordi skylden handler om å ha gjort noe feil, og ikke om å *være* feil. Det er lettere å rette opp på en ugjerning enn på hele personen, er logikken: «Guilt brings with it concrete opportunities for moral repair [...]. Shame may bring moral repair as well, in terms of reinstating oneself, but it may be, by its very nature, more self-regarding than other-regarding. That is, it doesn't necessarily involve real or apparent transgressions against others in the way that guilt does.»⁶⁴ Men ifølge Sherman ser man da bort fra at selvet som skammer seg, er del av et større system som de ikke kan endre på. I soldatenes tilfelle gjelder det den amerikanske hæren, mens det i Johannas tilfelle dreier seg om å være en del av et internasjonalt bistandssystem vis-à-vis den lille piken i Sør-Sudan – og å være del av en familie vis-à-vis Tord, som kanskje ikke bare blir en outsider på grunn av omsorgssvikt, men på grunn av noe leseren i hvert fall antar kan ha vært en medfødt utviklingsforstyrrelse.⁶⁵ Johannas personlige handlingsrom er ikke stort nok.

Med utgangspunkt i psykiateren Melvin Lansky forklarer Sherman hvordan det traumatiserte mennesket kan kvitte seg med skamfølelsen idet det beveger seg gjennom seks stadier.⁶⁶ *Først* overveldes personen av skam fra et «narsissistisk sår» som eksponerer hennes begrensninger. For Johanna gjelder det hennes manglende evne til å hjelpe piken i Sør-Sudan, som trigger minnet om hennes manglende evne til å hjelpe Tord. *Dernest* fører skammen til et dissosiativt brudd der personen opplever å være i en kaotisk, skjør og paranoid sinnstilstand. For Johanna blir dette bruddet i nåtiden helt bokstavelig et oppbrudd fra Sør-Sudan, og hun reiser til Kvann, hvor hun dyrker et delvis kaotisk indre liv som også inkluderer paranoide tanker, særlig om unge menn på snøscootere, som hun kaller «blodtåkefolket», og tror vil ta henne. Det *tredje* elementet består av en impulsiv handling utført mens personen er i en dissosiativ tilstand, lider av vrangforestillinger og er ute av stand til å vurdere konsekvensene; og som det *fjerde* momentet utløser konsekvensene skyldfølelse hos personen. For Johanna kan dette gjelde nettopp det at hun bryter kontrakten sin i Sør-Sudan. Skyldfølelsen virker for det *femte* paralyserende. I Johannas tilfelle kan oppholdet på Kvann betraktes som et tegn

64 Nancy Sherman, «Recovering Lost Goodness. Shame, Guilt, and Self-Empathy», *Psychoanalytic Psychology* 31, no. 2 (2014): 222.

65 Dette forblir usagt i romanen; Tord omtales aldri direkte som autistisk, men mye tyder på at han er det. Fortellingen om Tord og Johanna minner på mange måter om Tarjei Vesaas' *Fuglane* (1957), der hovedpersonen Mattis tilsynelatende har autistiske trekk og sklir ut av den sosiale relasjonen med søsteren sin. Hans naturforhold kan tolkes i et økokritisk perspektiv, der han kan sammenlignes med den kjente autisten og dyreeksperen Temple Grandin, jf. Sissel Furuset, «Fugleskrift (økokritiske forsøk)». *Bøygen* 29, nr. 1 (2017): 8–16.

66 Sherman, «Recovering Lost Goodness», 221.

på handlingslammelse med henblikk på karrieren hennes og det forholdet hun har innledet med Ermias. Mye foregår likevel på fjellet, i og rundt hytta, og det er dette som fører til det *sjette* stadiet: en tentativ oppsøking av personer man elsker. Sherman oppsummerer at «the experience of shame [...] is about being seen and about having nowhere to hide».⁶⁷ Vi kjenner igjen tematikken om den livsviktige balansegangen mellom å bli sett og å kunne skjule seg – for deretter å bli funnet igjen, fra Winnicotts epigraf. For Johanna handler dette i siste instans om å ha skjult seg på fjellet og å til slutt ta kontakt med Ermias, som kommer og viser at han fortsatt er der for henne. Slik reintegreres hun i det livet hun brøt opp fra. Dette er ikke desto mindre en forenklet framstilling som ikke dveler ved det stadiet som er romanens hovedanliggende, nemlig hva som skjer med Johanna – og hvilke åpenbaringer hun har – under bruddet. Sherman går likevel, etter gjennomgangen av de seks stadiene, mer i dybden angående dette reparative stadiet som i hennes optikk handler om utvikling av selv-empati. Denne selv-empatien kan oppstå gjennom identifikasjon med andre som har vært i tilsvarende situasjoner, og fører til gjenoppretting av den tapte godheten – godheten som den traumatiserte ikke lenger fant i seg selv. For Sherman er særlig klassisk drama en viktig kilde til identifikasjonsfortellinger. I Johannas tilfelle er litteratur viktig, men hun identifiserer seg også gjennom andre former for tekst så som brev av og om kvinner i egen familie, særlig farmoren. I tillegg identifiserer hun seg med Tord gjennom hans etterlatte skrifter.

JOHANNAS IDENTIFIKASJON OG SELV-EMPATI: TORDS POESI

Tords indre verden kommer hovedsakelig til uttrykk gjennom hans relasjon til naturen og måten han forteller om den på (formidlet til leseren gjennom Johanna). På hytta finner Johanna imidlertid også en hemmelig notatbok med tekster Tord har skrevet. Disse mangler syntaktisk sammenheng, og Johanna vurderer det som at Tord «drev inn mot diktningen også, inn i et språk jeg antar kan kalles poetisk».⁶⁸ Utviklingsteoretisk er det poetiske språket ofte blitt relatert til det kroppslige og preverbale.⁶⁹ Winnicotts erfaring er tilsvarende også at spedbarnets opplevelse av moren og omverdenen, før det dannes som autonomt individ, formodentlig bare

67 Sherman, «Recovering Lost Goodness», 221.

68 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 154.

69 For en analyse av Linnestås *Morsmål* (2012) lest i lys av blant annet Julia Kristevas psykolingvistiske teorier om kjønn og identitet, se Oxfeldt, «'Gebrokket.' Refugees, Trauma, and Poetry in Aasne Linnestås *Morsmål*».

kan verbaliseres i diktning.⁷⁰ Et dikt som gjør inntrykk på Johanna, er det siste i notatboken:

*ingen i innerst / jeg drømmer om et barn / som over*⁷¹

Diktet er muligvis et uttrykk for ekstrem ensomhet: Innerst inne er det ingen andre enn Tord. Det kan også uttrykke hans følelse av aldri å ha utviklet seg til å bli en hel person; det er Tord som er ingen. Man kan tenke seg at det mangler en «s» i det siste ordet – «et barn som sover» henger semantisk sammen med ideen om å drømme. Men i lys av den første verselinjen er det kanskje heller snakk om drømmen om et liv som tar slutt og er over. Slik leser Johanna det idet hun identifiserer seg med barnet: «Et barn som over. Kanskje det var det jeg kjente den gangen, at jeg var over, jeg også, at en tid i meg ble revet ut, som sider i en bok, i dette jeg gjorde til mammas bok, mest av alt?»⁷² «Den gangen» er for Johanna da hun var 12 år, og moren forlot familien. På det tidspunktet mistet hun sin barndom.

Johanna gjenfinner sin godhet gjennom identifikasjon med Tord (og andre familiemedlemmer, som farmoren) gjennom å lese og leve seg inn i deres liv og levnet knyttet til hytta på fjellet, og den empatien hun føler for ham og de andre, overfører hun på seg selv. Hennes helbredelsesprosess handler imidlertid også om å revurdere sin forståelse av, og å tilgi, moren. Johanna har ikke gitt moren en eneste klem siden Tords begravelse, selv om moren gjentatte ganger har prøvd å vende tilbake til familien og på nåtidsplanet er gjenforent med faren.⁷³ Johanna er sint, men reviderer sitt syn på moren etter hvert som faren forklarer at da Johanna trakk seg vekk noen somrer i sin ungdom, «da var mamma der, for Tord. Hele tida».⁷⁴ Omslaget i aksepten av morens godhet og kjærlighet kommer når Johanna mottar et brev fra moren mens hun er på Kvann. Moren innrømmer sine feil, hevder at de må kunne legge fortiden bak seg, og ber om å begynne på nytt: «Jeg er så glad i deg at hjertet mitt kunne breste, skriver hun, og jeg synker inn i det blå trekket, kan ikke huske når jeg fikk sånne ord fra henne sist, og den bortgjemte varmen jeg må ha båret på så lenge, den vender tilbake igjen.»⁷⁵ I takt med naturen rundt seg tør Johanna opp og gjenfinner troen på sin egen og andres godhet og kjærlighet. Her er det fortelleren som indirekte beskriver Johanna økomofistisk,

70 Winnicott, *Leg og virkelighet*, 170.

71 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 185.

72 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 185.

73 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 242.

74 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 184.

75 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 216.

som preget av årstidene og naturens sykliske gang. Samtidig gir hun slipp på sine følelser av skyld og skam overfor Tord. Hun husker en drøm hvor Tord:

Steg [...] fram i et syn [...] han stilte seg rett framfor meg og fortalte om menneskene han møtte på den andre siden, at han hadde truffet nye hjelpere, handlekraftige sjeler som hjalp ham og andre når de trengte det som mest, ved bare å være der, og det kom fram på en forunderlig fin måte, på et vis som fylte meg med lys og lyst, ikke skam eller skyld.⁷⁶

Tord forsikrer søsteren sin om at han får den hjelp han trenger, og i et annet syn har han bekreftet at han ikke vil ha hennes unnskyldninger.⁷⁷ Som endelig ledd i sin avklaring omkring sin relasjon til Tord skriver Johanna et brev til ham. Avskjeden med Tord og sorgen hans død har medført, innebærer også at hun tar en form for avskjed med naturen:

Jeg kan ikke bli den du var for naturen [...] denne sjela jeg er utstyrt med, blir aldri like grønn som din. Alt dette naturen utsettes for nå, fra alle kanter, er en kamp andre må ta. Jeg vil tilbake til menneskene igjen, og de små, men jeg lover å trå enda mer varsomt når jeg er der du befinner deg nå, hos naturen.⁷⁸

Winnicott er tilsvarende inne på tanken om at man må begrense sitt virke- og lojalitetsområde. Verdensborgeren som kan hjelpe alt og alle, finnes ikke, og vi må «være tilfreds med her og der at finde mennesker, hvis sociale enhed rækker ud over den lokale udgave af samfundet eller ud over nationalismen eller ud over religiøse grænser».⁷⁹ Johanna er en slik person. Hun føler, som nevnt innledningsvis, et kall for å hjelpe nødlidende barn og fortsette sitt virke som sykepleier og bistandsarbeider sammen med Ermias – uten selv å få biologiske barn. Hun skulle av hensyn til Tord ønske hun også kunne ivareta hans naturengasjement, men hun strekker ikke til. Samtidig ser vi også at Johanna tenker dualistisk omkring menneske og natur. Naturen er et eget sted – hvor Tord nå er, og hun skal engasjere seg enten i natur eller i mennesker. Med til dette moderne synet på naturen hører også forståelsen og reduksjonen av Tords naturengasjement som «grønt» naturvern (environmentalism) fremfor det mørkere økologiske perspektivet fortellingen har åpnet for leseren.⁸⁰

76 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 217.

77 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 161.

78 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 279–80.

79 Winnicott, *Leg og virkelighet*, 209.

80 Jf. Morton, *Ecological Thought*, 3.

KONKLUSJON: JOHANNAS ÅPENBARINGER VERSUS JOHANNAS ÅPENBARINGER

Slik avsluttes fortellingen om det sårbare mennesket i to verdens- og naturbilder. Den første er fortellingen om Johanna, som plasseres i et utviklingspsykologisk perspektiv med en forståelse av selvet som kan bevege seg mellom mer eller mindre adskilte sfærer, i hvert fall en indre og en ytre verden som jeget hele tiden må jobbe med å holde adskilt. Som Johanna sier på Oslo-kontoret mot slutten av boken når en psykolog spør om hun har vært traumatisert:

Jeg [...] drives av en intens trang etter å utgjøre en forskjell, jeg ser at det indre livet slår over i det ytre, forestillinger, drømmer, virkelighet, alt blander seg, rotes til, og jeg må passe på, det er et helsikes kaos, jeg har alltid slitt med å romme den jeg er, den jeg vil være, men jeg trenger det, arbeidet mitt.⁸¹

Tord var innenfor samme utviklingspsykologiske perspektiv det fortapte selvet som ikke maktet å holde sitt indre og ytre liv adskilt, og som ble permanent «opp-slukt» av sin indre, naturmystiske verden helt inn i døden.

Romanen rommer samtidig et eksempel på å «tenke stort» og utenfor rammene av en klassisk psykologisk forståelse av individet. Her finner vi den mørke økologien og forståelsen av at Tord ser en dypere sammenheng i verden som determinerer alles liv, ikke kun hans eget. Med tanke på bildet av det Sør-Sudan som Johanna vender tilbake til, kan vi forestille oss Johanna, Ermias og den lille jenta med kvisten innenfor rammeverket av kirkebygging, freds- og bistandsarbeid. Kvisten forblir en påminnelse om en økologisk forståelse av tørke, katastrofe, nød og krig der menneske- og naturskapte problemer ikke kan holdes separat. Johannas norm trenger med andre ord ikke å være romanens – det er forskjell på Johannas åpenbaringer og *Johannas åpenbaringer*. Sistnevnte kan i høyere grad ses som et forsøk på å tenke økologisk. For å legge til noen av de setningene jeg utelot i sitatet fra Morton i begynnelsen av analysen knyttet til Tords måte å tenke stort og økologisk på, gjelder det for romanen at den prøver å samtenke flere forskjellige livsfilosofier og natursyn:

The ecological thought [...] has to do with capitalism and with what might exist after capitalism [...]. It has to do with concepts of space and time. It has to do with consciousness and awareness. It has to do with ideology and critique.

81 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 274–75.

It has to do with reading and writing. It has to do with race, class, and gender. It has to do with sexuality.⁸²

Alle disse ingrediensene er med i *Johannas åpenbaringer*, der vi ser eksempler på antroposentriske, teosentriske og økosentriske perspektiver. På sin hjemmeside utdyper Linnestå at romanen er et forsøk på å skrive fram naturen i håp om «at dens tilstedeværelse i teksten makter å påminne oss om hvor viktig det er å ivareta alt levende her på jorda, og at vi mennesker inngår i en helt spesielt forpliktende rolle i forhold til den store makten vi har tilranet oss, over skaperverket». Tanken er altså at leseren ikke nødvendigvis skal trekke samme konklusjon som Johanna. Det er ikke et valg mellom mennesker og natur. Alt levende henger sammen, men måten det gjør det på for den enkelte, kan skape helt forskjellige livs- og overlevelsesbetingelser. Og i fortellingen om Tord, som nærmer seg «et annet type slektskap enn de skrale forbindelsene til menneskene», ligger det nok en grunntanke om at det å ivareta naturen og «alt levende her på jorda» ikke minst handler om å ivareta utsatte barn.⁸³

LITTERATUR

- Bennett, Jane. *Vibrant Matter. A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press, 2010.
- Bibelen. 2011. Bibelselskapet. Lest 16. mai 2022. <https://bibel.no/nettbibelen>.
- Derrida, Jacques. *The Gift of Death*, 2. utg. og *Literature in Secret*. Oversatt av David Wills. Chicago: The University of Chicago Press, 2007.
- Furusest, Sissel. «Fugleskrift (økokritiske forsøk)». *Bøygen* 29, nr. 1 (2017): 8–16.
- Hjulmand, Knud. «Introduktion.» I *Leg og virkelighed* av Donald W. Winnicott, 9–19. København: Hans Reitzels Forlag, 2003.
- Kang, Han. *Vegetarianeren*. Oversatt av Vivian Evelina Øverås. Oslo: Pax forlag, 2018.
- Larsen, Bjørn Inge. «Forord». I *Etter selvmordet – veileder om ivaretagelse av etterlatte ved selvmord*. Oslo: Helsedirektoratet, 2011. https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/ivaretagelse-av-etterlatte-ved-selvmord/Etter%20selvmordet%20E2%80%93%20Veileder%20om%20ivaretagelse%20av%20etterlatte%20ved%20selvmord.pdf/_/attachment/inline/19d2ef7f-fd51-4f9b-83eb-a02d3b691a50:0ed69c301405f473659691591d3aa7cd2d3f0ab6/Etter%20selvmordet%20E2%80%93%20Veileder%20om%20ivaretagelse%20av%20etterlatte%20ved%20selvmord.pdf.
- Linnestå, Aasne. *Johannas åpenbaringer*. Oslo: Aschehoug, 2019.
- Linnestå, Aasne. «Om bøkene mine.» <https://aasnelinnestaa.com/om-bokene-mine/> (lest 23. mai 21).

82 Morton, *Ecological Thought*, 2.

83 Linnestå, *Johannas åpenbaringer*, 20.

- Morton, Timothy. *The Ecological Thought*. Cambridge: Harvard University Press, 2010.
- Oxfeldt, Elisabeth. «'Gebrokket'. Refugees, Trauma, and Poetry in Aasne Linnestå's *Morsmål* (2012).» *Samlaren: Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 138 (2017): 5–22. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1187312/FULLTEXT01.pdf>.
- Reed, Beatrice Marlén Unn Gustafsson. «From Anthropomorphism to Ecomorphism: Figurative Language in Tajei Vesaas' *Fuglane* and Stina Aronson's *Hitom Himlen*.» I *Nordic Narratives of Nature and the Environment. Ecocritical Approaches to Northern European Literatures and Cultures*, redigert av Reinhard Hennig, Anna-Karin Jonasson og Peter Degerman, 117–36. Lanham: Lexington, 2018.
- Sherman, Nancy. «Recovering Lost Goodness. Shame, Guilt, and Self-Empathy.» *Psychoanalytic Psychology* 31, no. 2 (2014): 217–35.
- Skre, Ingunn B. «Donald Woods Winnicott» i *Store norske leksikon* på snl.no. Sist oppdatert 4. mars 2020. Lest 3. oktober 2021. https://snl.no/Donald_Woods_Winnicott.
- Weil, Simone. *Gravity and Grace*. Oversatt av Arthur Wills. Lincoln: University of Nebraska Press, 1997.
- Winnicott, Donald W. *Leg og virkelighet*, 2. utgave. Oversatt av Bjørn Nake. København: Hans Reitzels forlag, 2003.
- Ørstavik, Maren. «Kjære Jens, kjære Siv, kjære Erna.» *Aftenposten* 8. sept. 2013. <https://www.aftenposten.no/kultur/i/OnRMw/kjaere-jens-kjaere-siv-kjaere-erna>.